

RECENSIONER

Moraliska provokationer: Om skenande tåg, rättvisa löner och god pornografi
Marcus Agnafors. Fri tanke 2017. 248 s. ISBN 978-91-87935-61-9

Marcus Agnafors har skrivit en bok vars syfte är ”att hjälpa läsaren att resonera kring rätt och fel” genom att ”provocera fram eftertanke och diskussion” (s. 7). Som bokens titel antyder så används provokationer för att åstadkomma detta. Dessa består i att konfrontera läsaren med ”irriterande fakta, obehagliga exempel och absurda teorier” (s. 7).

För en filosof är så klart de flesta av bokens provokationer gammal skåpmat. Få som läst en A-kurs i praktisk filosofi blir speciellt provocerade eller ens överraskade av att höra om skenande spårvagnar. Agnafors inser också detta, ”många etiker, filosofer och de etik- och filosofistudenter som kommit lite längre i sin utbildning kommer sannolikt att tycka att bokens resonemang är alltför enkla och att de normativa slutsatserna inte håller” (s. 8). Men så är inte heller boken skriven för skolade filosofer. Bokens avsedda läsare är i stället någon nyfiken på filosofi, och det är en sådan läsare som boken är tänkt att provocera.

Boken består av nio kapitel där de flesta använder sig av normativa teorier för att studera mer eller mindre verkliga problem. Ju närmare dessa problem ligger läsarens vardag ju bättre fungerar boken. Till exempel, kapitlet om rättvisa löner, grindsamhällen och tiggeri är nog långt mer relevanta för den tilltänkte läsaren än de mer teoretiska kapitlen om moralisk relativism och etisk egoism. Men med detta sagt så är de flesta kapitlen läsvärda.

De enda frågetecknen berör bokens sista två kapitel. Problemet med innehållet i det sista kapitlet är att det ligger allt för nära Michael Sandels (2014) *Vad som inte kan köpas för pengar*. En potentiell läsare kan fråga sig varför han eller hon ska läsa det kapitlet snarare än originalet. Problemet med det nästsista kapitlet om pornografi är att det ger en felaktig bild av den filosofiska debatten. Jag återkommer till det nedan.

Men innan dess är det värt att fråga om boken lyckas med sin föresats att provocera fram eftertanke? Med tanke på att den avsedda läsaren

med stor sannolikhet är en relativt välbeställd person ur medelklassen så lyckas nog vissa delar bättre än andra. Låt mig förklara.

OJÄMLIKA LÖNER

Bokens första kapitel har titeln "Tjänar du för mycket?" och spär på intrycket att boken är skriven för en relativt välbeställd medelklass. Tanken med kapitlet tycks vara att läsaren ska provoceras att reflektera över huruvida han eller hon förtjänar sin höga lön. Med tanke på att de ekonomiska ojämlikheterna i Sverige ökar snabbast i OECD sedan 80-talet så är detta lovvärt.

Hur som helst, Agnafors går igenom olika förtjänstbaser och visar att dessa inte kan förklara varför, till exempel, en finansiärgivare eller en läkare bör tjäna mer än ett vårdbiträde eller en mekaniker. Han påpekar bland annat att om förtjänstbasen utgörs av ansvar för andras liv så borde inte mekaniker ha lägre lön än läkare. Likaså, om förtjänstbasen utgörs av huruvida arbetet är hårt, smutsigt eller förnedrande så borde vårdbiträden ha en högre lön än finansiärgivare.

Så långt så väl. Men det är tveksamt om detta verkligen skulle provocera fram eftertanke hos en välbärgad medelklassläsare. Trots allt så är det nog få svenska höginkomsttagare som rättfärdigar sina höga löner genom att hänvisa till stort ansvar eller att deras arbete är synnerligen hårt. Ett relativt vanligt sätt att rättfärdiga ojämlika löner är nog snarare genom en hänvisning till marknadskrafterna. En finansiärgivare anser kanske att den bör få en högre lön än ett vårdbiträde därför att det helt enkelt finns en högre efterfrågan på (och ett lägre utbud av) finansiärgivare än på vårdbiträden.

Agnafors menar att en sofistikerad version av marknadsargumentet går att hitta hos den amerikanska filosofen Robert Nozick. Nozick (1974) ber oss föreställa oss ett samhälle där alla resurser är rättvist fördelade (enligt vår favoritteori om rättvisa, vilken den nu är). I det samhället finns det en väldigt duktig basketspelare – Wilt Chamberlain – som alla är villiga att betala 25 cent för att se spela. Efter en säsong har en miljon människor kommit för att se Chamberlain spela och således har de blivit 25 cent fattigare och Chamberlain 250 000 dollar rikare. Nozick menar att den nya fördelningen måste vara rättvis om (1) den första var rättvis och (2) alla transaktioner var frivilliga.

Agnafors (s. 19) menar att "Nozicks resonemang går att tillämpa på lönesättningen för en direktör likväl som för en undersköterska"¹ och

1. Detta är så klart en sanning med modifikation då en central premis i Nozicks resonemang är att den ursprungliga fördelningen är rättvis – vilket den enligt Nozick troligen inte är.

att det är svårt att inte intuitivt hålla med Nozick. Men han fortsätter med att påpeka att argumentet är övertygande därför att vi bortser från viktiga bakgrundsfaktorer. Agnafors tycks mena att om vi beaktar att Chamberlains längd och hans föräldrars uppmuntran var viktiga faktorer i hans framgång så skulle vi fälla ett annat omdöme. Anledningen till detta är, enligt Agnafors, att Chamberlain inte hade kontroll över vare sig sin längd eller sina föräldrars uppmuntran då dessa skänkts honom via de så kallade naturliga och sociala lotterierna. Agnafors skriver att

om man jämför med en annan individ, vars mål och ansträngningar är jämförbara med Chamberlains men som saknar hans genetiska eller sociala fördelar, och som sliter som dåligt betald lagerarbetare, ja då förefaller det märkligt att tala om Chamberlains och lagerarbetarens löner som rättvisa, oavsett om varenda dollar han fått har överförts helt frivilligt. (s.20)

Det är möjligt att dessa "irriterande fakta" om vad vi har kontroll över faktiskt provocerar fram viss eftertanke hos läsaren. Men samtidigt tror jag att det finns vissa filosofiska oklarheter som en sofistikerad läsare anar.

Citatet ovan tycks förutsätta att individers mål och ansträngningar är förtjänstbaser. Det vill säga, en individ förtjänar en hög lön i kraft av att hans eller hennes ansträngning. Men varför, kan man fråga sig, ska en individs ansträngningar och mål anses vara förtjänstbaser om inte ens längd eller ens föräldrars uppmuntran är det? Hur mycket vi anstränger oss och vilka mål vi sätter upp för oss själva är lika mycket ett resultat av de sociala och naturliga lotterierna som vår längd och våra föräldrars uppmuntran.

Den amerikanska filosofen John Rawls (1971) insåg detta och menade att en individs sociala position – dess inkomst, utbildning, sociala status, etc. – helt och hållet bestäms av faktorer utanför individens egen kontroll. Rawls, som antog att förtjänst förutsatte kontroll över förtjänstbaserna, drog slutsatsen att ingen förtjänar något. Intressant nog så ansåg Rawls att detta var kompatibelt med att vissa ojämlika fördelningar var rättvisa. Han menade att då ingen förtjänar sina naturliga talanger så borde samhället vara ordnat så dessa används på ett sådant vis att de gynnar de sämst ställda i samhället.² Rawls tänkte sig att då

2. Givet att grundläggande rättigheter respekteras och att alla har en skälig möjlighet att nå alla sociala positioner.

människor inte kommer anstränga sig ifall inkomsterna fördelas helt jämligt så kommer ett sådant samhälle vara sämre för de sämst ställda än ett samhälle där ojämlikheter tillåts men vissa omfördelningar förekommer via, till exempel, skattesystemet.

Om det är sant, såsom Agnafors tycks mena, att våra sociala positioner bestäms av de naturliga och sociala lotterierna och att vi inte kan förtjäna något som vi fått till skänks via dessa lotterier, så kan en finansrådgivare ändå rättfärdiga sin höga lön genom att påstå att denna är nödvändig för att gynna de sämst ställda i samhället. Alltså, det är inte så att det är rättvist att finansrådgivaren tjänar mer än vårdbiträdet i kraft av att rådgivaren förtjänat detta, utan snarare i kraft av att det gynnar vårdbiträdet.

Med tanke på hur inflytelserik Rawls teori om rättvisa varit så är det nog precis så här många höginkomsttagare implicit rättfärdigar sina höga löner. En "provocerande" kritik av detta resonemang, som Agnafors med fördel hade kunnat tagit upp, är G. A. Cohens (2008) kidnappningsanalogi. Enligt Cohen så bör höginkomsttagare, som accepterar Rawls egalitära premisser men vägrar arbeta utan hög lön, liknas vid kidnappare som kräver en lösensumma för att släppa sin ansträngning fri.

PROVOCERANDE OM PORNOGRAFI

Även om Agnafors inte är ute efter att provocera professionella filosofer så finns det nog filosofer som provoceras av vad kapitlet om pornografi utelämnar.

En stor del av kapitlet består av beskrivningar av pornografi och samhällsvetenskapliga studier om huruvida pornografin är skadligt. Den filosofiska diskussionen kommer därför initialt att kretsa kring huruvida allt som är skadligt bör förbjudas. Agnafors drar slutsatsen att även om pornografin har skadliga konsekvenser så bör dessa "vägas mot din och min frihet att producera, medverka i, distribuera eller konsumera den" (s. 180). Även om hans resonemang påminner om Wayne Sumner (2004) så är det inga större fel på den diskussionen.

Men problemen uppstår när Agnafors sedan går vidare för att diskutera huruvida pornografi är kvinnoförnedrande. Han skriver att

debattörer inom det radikalfeministiska lägret har här gått ovanligt långt och hävdat att porrens kvinnor är att likställa med sexslavar; att porren är (ytterligare) ett sätt för män att använda sexualiteten för att undertrycka kvinnor. (s. 184)

Mot den radikalfeministiska positionen ställer han den liberala enligt vilken radikalfeminister är pryda eller anti-feministiska då de bidrar till att kontrollera kvinnors sexualitet och förvägrar dem frivillig medverkan i pornografiska sammanhang.

Det som är provocerande med det här avsnittet är att det helt och hållet saknar förankring i den samtida filosofiska debatten om pornografi. Den enda "radikalfeminist" som refereras till i avsnittet om kvinnoförnedring är Catherine MacKinnon vars bok från 1987 nämns i en fotnot. Men även om MacKinnons arbete om pornografi utgjorde utgångspunkten för, det Agnafors kallar, den radikalfeministiska kritiken av pornografi så är det knappast den filosofiskt mest sofistikerade versionen.

Om målet med kapitlet är att introducera en intresserad allmänhet för den filosofiska diskussion om pornografi så är det provocerande att, till exempel, Cambridgefilosofen Rae Langton (1993, 2009) inte nämns överhuvud taget. Langton använder sig av traditionell analytisk filosofi för att rimliggöra MacKinnons påstående att pornografi tystar kvinnor. Då hon menar sig ha visat att all pornografi utgör en talakt som tystar kvinnor så kan hon argumentera att pornografi bör förbjudas oavsett dess konsekvenser. Langtons argument skulle alltså utgöra ett argument för att förbjuda pornografi där pornografins dåliga konsekvenser inte behöver vägas mot dess goda.

Det är möjligt att Agnafors har låtit bli att nämna Langton därför att han redan avfärdat hennes argument – kanske efter att ha läst Jennifer Saul (2006), Mari Mikkola (2008), eller Lorna Finlayson (2014). Men i så fall hade det inte skadat att han redovisat sina skäl. Bland annat därför att det kanske hade provocerat en och annan läsare till eftertanke. Men också därför att det hade varit ett utmärkt tillfälle att introducera läsaren för några kvinnliga filosofer. Det är nog trots allt så att Agnafors bok, och speciellt kapitlet om pornografi, gör väldigt lite för att förbättra filosofins rykte som mansdominerat.

AVSLUTANDE KOMMENTARER

Min kritik till trots så uppskattar jag Agnafors ambition att skriva filosofi för en intresserad allmänhet. Kapitlet om defensiv arkitektur, tiggeri och om (det Agnafors kallar) moraliska dilemman lyckas nog med sin ambition att provocera fram eftertanke hos läsaren. Slutligen, så hoppas jag att Agnafors ger sig på att skriva en bok fokuserad på politisk-filosofiska frågor i en svensk kontext. Där skulle han få möjlighet att

ta tydligare ställning i stället, för som här, blott ”provocera fram eftertanke och diskussion”.

NICOLAS OLSSON YAOUZIS

REFERENSER

- Saul, Jennifer. 2006. Pornography, speech acts and context. *Proceedings of the Aristotelian Society* 106 (2), s. 227–46.
- Mikkola, Mari. 2008. Contexts and pornography. *Analysis* 68 (4), s. 316–20.
- Cohen, G. A., red. 2008. *Rescuing Justice and Equality*. Harvard University Press.
- Finlayson, Lorna. 2014. How to Screw Things with Words. *Hypatia* 29 (4), s. 774–89.
- Langton, Rae. 1993. Speech acts and unspeakable acts. *Philosophy and Public Affairs* 22 (4), s. 293–330.
- Langton, Rae. 2009. *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification*. Oxford University Press.
- Nozick, Robert. 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. Basic Books.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Sandel, M. 2014. *Vad som inte kan köpas för pengar*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Sumner, L. W. 2004. *The Hateful and the Obscene: Studies in the Limits of Free Expression*. University of Toronto Press.

Liv 3.0: Att vara människa i den artificiella intelligensens tid

Max Tegmark. Översättning Helena Sjöstrand Svann och Gösta Svann. Volante 2017. 462 s. ISBN 978-91-88123-98-5

Max Tegmark är en framstående svensk fysiker, sedan länge verksam i USA. Han har tidigare publicerat en populärvetenskaplig bok med titeln *Vårt matematiska universum*, där han även kommer in på mer filosofiska frågor. Den nya boken är också bitvis filosofisk. Åtminstone amatör-filosofisk.

Uttrycket ”Liv 3.0” i titeln syftar på ett stadium i livets utveckling. Tegmark skiljer mellan tre olika stadier av liv. Det första är enkelt biologiskt liv, i det andra tillkommer inlärningsförmåga, dvs. förmåga att modifiera sin mjukvara. Det tredje, Liv 3.0, innebär dessutom en förmåga att modifiera sin hårdvara och att sålunda vara oberoende av evolutionen.

Gränserna mellan de tre stadierna är inte skarpa. Men Liv 3.0 är alltså artificiell generell intelligens (AGI) på minst mänsklig, och kanske betydligt högre, nivå. Denna nivå har man ju ännu inte uppnått, men Teg-